

FRANSIZCA-OSMANLI TÜRKÇESİ ATASÖZLERİ KİTAPLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME*

Eshâbil BOZKURT*

Ayşe Banu KARADAĞ**

ÖZET

Bir toplumun kültürel değerlerini ve değer yargılarını, daha geniş anlamda dünya görüşünü dile getirmede büyük önem taşıyan atasözleri, kısa ve kalıplaşmış özlü sözler olarak kuşaktan kuşağa aktarılma özellikleriyle kültür taşıyıcıları olarak ele alınabilir. Kültür ve edebiyat tarihimiz boyunca sav, mesel, darb-ı mesel gibi değişik isimler ile anılan ve Türk kültürünü en iyi şekilde yansıtan unsurlardan birisi olan atasözleri ile ilgili farklı dönemlerde farklı isimler tarafından birtakım derlemeler yapılmış ve yapılan bu derlemeler ya bir kitapta bölüm olarak yer almış ya da ayrıca kitap şeklinde basılmıştır. Türk kültür ve edebiyat dizgesinin Batı'ya kapılarını açtığı dönem olarak bilinen Tanzimat Dönemi'nde de müstakil kitap olarak karşılaşılan atasözleri ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Bu makalede, Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet'e kadarki sürede derlenen ve Osmanlı Türkçesinden Fransızcaya/Fransızcadan Osmanlı Türkçesine çevrilen üç atasözü kitabının Lawrence Venuti'nin ileri sürdüğü "yabancılaştırma" ("foreignization") ve "yerleştirme" ("domestication") kavramları çerçevesinde Antoine Berman'ın "yabancı'nın sınanması"yla ("l'épreuve de l'étranger") ilgili görüşleriyle ilişkilendirilerek incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın temel inceleme nesnesini oluşturan eserler ve derleyenleri/çevirmenleri şu şekildedir: Jean D. Démétriades-*Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye ve Franseviye* (1305/1888); Mehmed Emin-*Durûb-ı Emsâl-i Fransevî Lügatçesi* (1308/1891); İzzet Hamid-*Mukayeseli Türkçe ve Fransızca Durûb-ı Emsâl* (1339/1921).

Anahtar Kelimeler: Atasözü, yabancılaştırma, yerleştirme, yabancı'nın sınanması, Mehmed Emin, Jean D. Démétriades, İzzet Hamid.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

* Kırklareli Üniversitesi, Türk dili okutmanı ve Yıldız Teknik Üniversitesi, Çeviribilim doktora programı öğrencisi, El-mek: eshabilbozkurt@gmail.com.

** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, El-mek: aysebanukaradag@gmail.com.

A COMPARATIVE ANALYSIS ON PROVERB BOOKS IN FRENCH-OTTOMAN TURKISH

ABSTRACT

Proverbs are short and formulaic sayings, which can be considered as culture carriers since they matter in terms of expressing the cultural and moral values, or in a broader sense, the worldview of a culture. Being called in different names during the history of our culture and literature such as *sav*, *mesel*, *darb-ı mesel*, and considered as one of the best elements that reflect Turkish culture, a number of collected works were written on proverbs in different periods by different people, which were published as book chapters or individual books. During the Tanzimat Period, which is known for opening the door to West for Turkish cultural and literary system, individual books on proverbs were written. The aim of this paper is to analyse three proverb books, which were collected and translated from Ottoman Turkish into French and vice versa during the period between Tanzimat and the Republican era, in terms of “foreignization” and “domestication” strategies as put forward by Lawrence Venuti, associated with Antoine Berman’s views on “the experience of the foreign” (“l’épreuve de l’étranger”). The names of the works, which are the main objects of analysis, and their collectors/translators are as follows: Jean D. Démétrides-*Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye ve Franseviye* (1305/1888); Mehmed Emin-*Durûb-ı Emsâl-i Fransevî Lügatçesi* (1308/1891); İzzet Hamid-*Mukayeseli Türkçe ve Fransızca Durûb-ı Emsâl* (1339/1921).

Key Words: Proverbs, foreignization, domestication, the trial of the foreign, Mehmed Emin, Jean D. Démétrides, İzzet Hamid.

Giriş

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Güncel Türkçe Sözlük*’te “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel” olarak tanımlanan atasözü ile ilgili yine aynı eserde Nazım Hikmet’in şu görüşlerine yer verilmiştir: “Her atasözü yerleşmiş bir itiyadın, bir âdetin, bir huyun söz biçimine girmesi, böylelikle perçinleşmesi demektir.” Ömer Asım Aksoy ise *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* isimli eserinde Türklerin gelenekle yerleşmiş bir atalar sözü anlayışı ve bu anlayışa göre atasözlerinin ulusal varlıklar olduğunu, Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha isleyen bir etki taşıdığını, inandırıcı ve kutsallık ihtiva ettiğini, ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirttiğini söyler (Aksoy, 1971: 3). Tanımlarda da görüldüğü üzere, bir toplumun duyuş, düşünüş, yaşayış, inanış gibi ortak özelliklerini barındıran atasözlerinin içinden çıktığı toplumun kültürünü en iyi şekilde yansıtan bir ayna olarak nitelendirilmesi mümkündür.

Atasözleri birtakım ortak özelliklere sahiptir. Bu ortak özellikleri Ahmet Yılmaz “Müstakim-zâde ve Durûb-ı Emsâlinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi” başlıklı makalesinde “kalıplaşmış sözlerdir, kısa ve özlüdür, sosyal olayları anlatanları vardır, tabiat olaylarını anlatanları vardır, öğretici olanları vardır, öğüt verici olanları vardır, bazı inanışları anlatanları vardır” (Yılmaz, 1999: 227-228) şeklinde yedi maddede sıralayarak vermiştir. Bu makalede, kültürün aynası ve taşıyıcısı konumundaki atasözleri ile ilgili yapılan derlemelerden Fransızcadan Osmanlı Türkçesine, Osmanlı Türkçesinden Fransızcaya çevirisi yapılan üç müstakil eserin,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

Venuti'nin "yabancılaştırma" ve "yerlileştirme" kavramları ve Berman'ın "yabancıncının sınanması" yla ilgili görüşleriyle ilişkilendirilerek incelenmesi amaçlanmaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve

Makalenin kuramsal çerçevesi Lawrence Venuti'nin ileri sürdüğü "yabancılaştırma" ("foreignization") ve "yerlileştirme" ("domestication") kavramları, bu kavramların Antoine Berman'ın "yabancıncının sınanması" yla ("l'épreuve de l'étranger") ilgili görüşleriyle ilişkilendirilmesi üzerine temellendirilecektir (Krş. Venuti, 1998; Berman, 2000). "Yabancılaştırmada", erek dil ve kültüre, "yerlileştirmede" ise kaynak dil ve kültüre özgü değerlerin göz ardı edilmesi söz konusudur. Venuti'ye göre, "çeviri iletişimi hiçbir zaman sorunsuz olmaz" (2000: 468). Bunun nedeni, çevirmenin yabancı metnin alıcı dil ve kültürde alımlanması için bir aracılık rolü üstlenmesi gerekliliğidir: dilsel ve kültürel farklılıkları indirgenmesi, bunların yerine alıcı dil ve kültürden gelen başka bir dizi farklılığın koyulması (Krş. Venuti, 2000: 468).

Venuti'nin "yabancılaştırma"/"yerlileştirme" kavramları, Antoine Berman'ın "yabancıncının sınanması" yla ilgili görüşlerini akla getirir. Nitekim Venuti *The Scandals of Translation-Towards an Ethics of Difference (Çeviri Skandalları-Farklılığın Etiğine Doğru)* adlı kitabında Berman'ın "edebî çevirilerin malum yerlileştirme hareketini sorunsuz bir iletişimsel eylem gibi sırlar dünyasına dâhil etmesi" konusundaki şüphelerine katıldığını belirtir. Venuti'ye göre, "iyi çeviri gizli olanı açığa vurarak sırlar dünyası perdesini açar; yabancı metnin yabancılığını kendi dilinde açıkça gösterir" (1989: 11).

Berman, "L'épreuve de l'Etranger" adlı çalışmasında, Alman romantiklerinin şiirsellik yaklaşımından yola çıkarak çeviriyi çevrilebilirlik/çevrilmezlik bağlamında irdeler. "Bildung" kavramından hareketle, çeviri eylemini bir deneyim olarak ele alır. Bu açıdan bakıldığından çeviri deneyimi, yabancıncının deneyimlenmesi şeklinde görülür: kendinden olandan yabancıya gidiş ve kendine dönüş. Berman'a göre çeviri metin iki yönlü bir sınama yaşar. Bunlardan birincisi metnin çevrileceği dilin "konukseverliği" yle ilgilidir: Çeviri dili, metni kendine konuk ederken hem bir direniş hem de bir sınama gösterir (Dilin "konukseverliği" ile ilgili ayrıca Bkz. Ricœur, 2008). İkinci sınama ise çevrilecek metnin dünyasında gerçekleşir: bu metnin nasıl bir direniş göstereceği ve başka bir dilde nasıl hayat bulacağına ilişkin bir sınımadır (Krş. Berman, 2000: 284). Bu bilgilere dayanarak çeviride ciddi bir sına(n)ma sürecinden söz edilebilir.

Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet'e kadar geçen sürede atasözü derlemeleri ile ilgili kitaplar yayımlanmaya başlamış ve bu eserlerin sayıları hızlı bir artış göstermiştir. Bu kitapların bir kısmının çeviri olması -Fransızcadan Osmanlı Türkçesine, Osmanlı Türkçesinden Fransızcaya- o dönemde "yabancıncının deneyimlenmesi" ne ilişkin ilginin arttığına bir göstergesi şeklinde değerlendirilebilir: "yabancıya gidiş ve kendine dönüş ve kendine dönüş ve yabancıya gidiş" şeklinde. Bu makalede, toplumların en temel özelliklerini barındıran atasözlerinin çevirisinde yaşanan "yabancı"yla iletişim şeklinde ne tür bir sına(n)maya tanıklık edildiği, bu tanıklıkta hangi çeviri stratejilerinin ağır bastığı -yabancılaştırma ve/ya yerlileştirme mi?- betimleyici çalışmanın araştırma nesnesini oluşturan eserlerin incelenmesiyle ortaya çıkarılacaktır.

2. İncelenecek Eserler

Bu makalenin temel inceleme nesnesini şu üç eser oluşturmaktadır: Jean D. Démetriades-*Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye ve Franseviye* (1305/1888), Mehmed Emin-*Durûb-ı Emsâl-i Fransevî Lügatçesi* (1308/1891) ve İzzet Hamid-*Mukayeseli Türkçe ve Fransızca Durûb-ı Emsâl* (1339/1921).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

2.1. *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye ve Franseviye (1305/1888)*

Jean D. Démétrides'in derleyip çevirisini yaptığı bu eser, Maârif Nezâreti'nin ruhsatıyla 1305/1888 yılında, İstanbul'da, Matbaa-i Ebüzziya'da basılmıştır. Eserin kapağında yer alan bilgilere göre derleyen/çevirmen; Türkçe, Fransızca ve Rumca muallimidir (Bkz. Ek 1a).

Démétrides, eserine “mukaddime” başlığı ile yazdığı ön sözde “atasözü” terimi ile kastedilen amacın insanlar arasında güzel, latif, bir temel ve kaideye dayanan hikmetli fikirler olduğunu ve konuşma esnasında yeri geldikçe bu tür sözlerin kullanılmasıyla “*ifâde-i merâmda bir letâfet hiss olunur*” kanaatinde olduğunu belirtir. Çevirmen ayrıca, derleyip Fransızcası ile birlikte tertip ettiği esere göz atıldığında faydalı olacağını ümit ettiğini ifade eder (Bkz. Ek 1b).

2.2. *Durûb-ı Emsâl-i Fransevî Lügatçesi (1308/1891)*

Tahrîrât-ı Hâriciye hulefâsından Mehmed Emin tarafından derlenen ve Fransızcaya çevrilen bu eser, Maârif Nezâreti'nin ruhsatıyla 1308/1891 yılında, İstanbul'da, Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Atasözlerinin “câmi'i” olan Mehmed Emin, eserine “mukaddime” başlığı ile yazdığı ön sözün hemen başında, “her dilde az söz ile bir hüküm ifade edip de yaygınlaşan sözlere ‘darb-ı mesel’ denildiğini, Türk kültüründe yer alan bu atasözlerinin en meşhurlarını derlediğini ve Fransızcada mukabili bulunanların Fransızcasını da ilave ettiğini” belirtir. Ayrıca “Fransızcada olup da Türkçede mukabili olmayanların ve bilinmesi gerektiğini düşündüğü atasözlerinin de çevirisini yaparak okurların hizmetine sunduğunu” söyler (Bkz. Ek 2b). Çevirmen, böyle bir eser yayımlamasının nedeninin bir eser yazıp da kendisini yazarlar kategorisinde göstermek olmayıp iki dilde kullanılan atasözlerinin farkını göstererek bahsi geçen dillerin kitâbet ve çevirideki farkını ortaya koymak olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Mecmû'a-i durûb-ı emsâlin neşrinden maksad-ı ‘âcizânem bir eser te'lif edip müellif silkinde kendimi ta'dâd ettirmek olmayıp mücerred her iki lisânda kullanılan darb-ı mesellerin yekdiğerleriyle beyinlerindeki farkı irâe etmek ve elsine-i mebhûsenin şîve-i kitâbet ve tercümesine bidâ'a hâsıl ettirmektir. Meselâ lisân-ı ‘azbü'l-beyân-ı Osmânîde ‘pusulayı şaşırmaq’ ma'nâsında müsta'mel olan darb-ı meselin Fransızcada mukâbili ‘Perdre la tramontane’ veyâhûd ‘Perdre la boussole’ ta'bîrleridir ki tercümesi ‘pusulayı kaybetmek’ tir. İşte bunlardan şurasını istintâc ederiz ki bizde ‘pusulayı şaşırmaq’ ve Fransızlarda ‘kaybetmek’ elsine-i mezkûrenin şîvece farklarını îmâ ediyor. {Haydan gelen huya gider} ta'bîrinin mukâbili: ‘L'argent qui vient, par la flûtes' enva par le tampoûr’ ya'nî {Flüt ile gelen para tambur ile gider} lafzı Türkçe mukâbilinden ne kadar şîvece ba'îd ise ma'nâca müterâdif ve mutâbık olduğu meşhûdumuz oluyor” (Bkz. Ek 2c-2d).

2.3. *Mukayeseli Türkçe ve Fransızca Durûb-ı Emsâl (1339/1921)*

İzzet Hamid tarafından derlenip çevrilen ve mukayeseli şekilde izah edilen atasözlerinden oluşan bu eser, 1339/1921 yılında, İstanbul'da, İkdam Matbaası'nda basılmıştır. Fiyatının 30 kuruş olduğu kapakta belirtilmiştir (Bkz. Ek 3a). İzzet Hamid, eserine ön söz yazmamış ancak atasözleri kitabına uygun mahiyette ve ön söz kadar tesirli olabilecek nitelikte sözler almıştır. Birincisi Şinasi'den atasözü hakkında bir cümle, ikincisi bir atasözü, üçüncüsü Nâbî'den ve dördüncüsü de Ziya Paşa'dan alınmış birer beyittir.

İzzet Hamid, Türk edebiyatında müstakil bir kitap şeklindeki ilk atasözü derlemesi olarak kabul edilen *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye*'nin yazarı olan Şinasi'nin atasözleri hakkındaki şu görüşüne yer verir: “*Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l-avâmdır lisânından sâdır olduğu bir milletin mâhiyet-i efkârına delâlet eder*” (Bkz. Ek 3b). Şinasi'nin bu sözünden de anlaşıldığı üzere atasözü, içinden çıktığı milletin fikirlerini yansıtan hikmetli sözlerdir. Bu sözden sonra bir atasözüne yer verilmiştir:

“*Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar.*”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

Üçüncü olarak Şinasi'nin de eserinin kapağında yer verdiği Nâbî'nin şu beyti yer almaktadır:

Sözde darb-ı mesel irâdına söz yok ama

Söz odur âleme senden kala bir söz

Bu beytin sonunda yer alan “söz” sözcüğü eserin sonunda yer alan hata-sevap cetvelinde “darb-ı mesel” şeklinde düzeltilmiştir. Nitekim sözün bu hâli Şinasi'nin eserinde de kapakta bu şekliyle yer almaktadır.

Dördüncü olarak Ziya Paşa'nın bir beytine yer verilmiştir:

İrsâl-i meselde misli yoktur

Bu şîvede söz egerçi çoktur

3. Eserlerin Karşılaştırılması

Jean D. Démétríades'in *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye ve Franseviye*'si, Mehmed Emin'in *Durûb-ı Emsâl-i Fransevî Lügatçesi* ve İzzet Hamid'in *Mukayeseli Türkçe ve Fransızca Durûb-ı Emsâl* isimli eserleri arasında hacim ve tertip şekli bakımından birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Démétríades'in eseri, atasözü sayısı bakımından en hacimli olanıdır. 353 atasözünün yer aldığı bu eserde, sağ taraftaki sayfalarda Osmanlı Türkçesi, her atasözünün başında da sıra numarası; sol taraftaki sayfalarda ise Fransızca karşılıkları ve yine aynı şekilde her atasözünün başında sıra numarası yer almaktadır (Bkz. Ek 4a).

Mehmed Emin'in eserinde 122 atasözü bulunmaktadır. Önce atasözlerinin Türkçesi hemen karşısında da Fransızcası verilmiştir. Démétríades'in kullandığı sıra numarası, bu eserde görülmemektedir (Bkz. Ek 4b). Bu eserdeki atasözlerinin alfabetik sırası Latin harflerine göre yapılırken Démétríades'te Arap harflerini temel alan bir sıralama tercih edilmiştir.

İzzet Hamid'in eserinde ise 240 atasözü bulunmaktadır. Üç eser içerisinde atasözü sayısı olarak ikinci sırada olmasına rağmen sayfa sayısı bakımından en hacimli eserdir. Sebebi ise her atasözünün peşinden kullanım alanlarının örnekleriyle ve Fransızcasıyla birlikte verilmiş olmasıdır. Mehmed Emin'in eserinde olduğu gibi bu eserde de Démétríades'in eserinin aksine atasözlerine sıra numarası verilmemiştir. Her söz arasına ay yıldız konulmuştur. Önce Arap harfleriyle Türkçe atasözü kalın harflerle yazılmış, Fransızcası ise eğik yazı ile verilmiştir. Açıklama ve kullanım alanları ise kalın olmadığı gibi Fransızca kullanımları da eğik değildir (Bkz. Ek 4c).

Üç eser arasında şekil bakımından yapılan kısa bir karşılaştırmadan sonra içerik karşılaştırmasına bakılacak olursa aynı atasözlerinin bazen birebir aynı sözcüklerle ifade edildiği, bazen farklı sözcüklerle aynı anlamın verildiği, bazen de iki eserde yer alan ve aynı mesajı veren atasözünün üçüncü eserde farklı bir anlama gönderme yaptığı görülmektedir. Bazı atasözleri her üç eserde de yer alırken bazıları her ikisinde bazıları da sadece bir eserde bulunmaktadır. Aşağıdaki örnekler¹ bu durum izah edilmeye çalışılacaktır.

Démétríades'te “**Bahşiş atın dişine bakılmaz/On ne regarde pas aux dents d'un cheval donné**” şeklinde görülen söz, Mehmed Emin'de “**A cheval donné on ne regarde pas la bride/Bahşiş atın dişine bakılmaz**” şeklinde görülürken İzzet Hamid'de ise Démétríades'tekiyle birebir aynıdır. Ancak İzzet Hamid buna ilaveten atasözünün hemen peşinden aynı paralelde mesaj veren yani eş ya da yakın anlamlı bir başka söze de yer vermektedir: “**Bahşiş atın dişine bakılmaz (Dilenciye hıyar vermişler, eğri demiş)/A cheval donné on ne regarde pas les dents (la bride)**” Bu atasözü

¹ Örneklerde geçen atasözlerinin Türkçesi **kalın yazı**, Fransızcası *eğik yazı*, Arapça ve Farsçası ile *hem kalın hem eğik yazı* ile gösterilecektir.

her üç eserde de yer almaktadır. Ancak iki eserde yer alıp da üçüncüde bulunmayan atasözleri de vardır.

Mehmed Emin'de “*A sote demande, point de réponse/Sükût etmek gibi âlemde nâdâne cevap olmaz*” şeklinde görülen söz, Démétríades'te yer almazken İzzet Hamid'de “*Sükût etmek gibi nâdâne cevap olmaz/Il n'y a de meilleure réponse que le silence à un ignorant-A sote demande, point de réponse-Cevâbü'l-ahmâkun sükût*” şeklinde görülmektedir. Bu örnekte de görüldüğü üzere İzzet Hamid, Türkçe ve Fransızcaya yine birtakım ilaveler yaparak Fransızca iki karşılık vermiş, üstelik burada bir de sözün Arapça karşılığını göstermiştir.

“*İyilik eyle denize bırak balık bilmezse Hâhk bilir/Fais du bien et jette-le à la mer; si les poissons l'ignorent Dieu le saura*” şekliyle Démétríades'te geçen söz Mehmed Emin'de de hemen hemen aynı sözcüklerle (*Fais le bien et jette-le à la mer si les poissons l'ignorent Dieu le sait/İyilik et denize at balık bilmezse Hâhk bilir*) ifade edilmiş; ancak bu kez İzzet Hamid'de bu söze yer verilmemiştir. “*Çivi çiviye söker*” sözü hem Démétríades (*Un clou chasse un autre*) hem de Mehmed Emin'de (*Un clou chasse l'autre*) bulunurken yine İzzet Hamid'de bulunmamaktadır.

İzzet Hamid, sözlerin karşılıklarını vermenin yanında kullanım alanlarını ve onların da karşılıklarını gösteren bir yol tercih etmiştir. En detaylı kullanım alanı ve karşılığı bulunan atasözlerinden bir tanesine örnek olarak şu söz gösterilebilir: “**1. Sabır ile koruk helva olur dut yaprağı atlas. 2. Allah sabırlı kulunu sever. 3. Sabrın sonu selamettir. 4. Sabreden derviş muradına ermiş./1. Avec de la patience la feuille du mûrier devient de la soie. 2. Dieu aime le patient. 3. La patience nous conduit au salut. 4. Le vœu du derviche qui s'est patienté fut exaucé.-1. Avec du temps et de la patience on vient à bout de tout. 2. Tout vient à point à qui sait attendre.1. Zaman ve sabır ile her şeye destres olunur. 2. Sabredip beklemesini bilen nâil-i emel olur.** (La patience est la clé du paradis: *Es-sabru miftâhü'l-ferc*³)” İzzet Hamid bu örnekte önce Türkçede birbirine yakın anlam ifade eden dört sözü numara sırası ile sıralamış hemen peşinden yine numara sırası ile Fransızcasını vermiştir. Fransızcaların ardından Fransızca iki kullanım daha ilave edip hemen peşinden Türkçelerini vermiştir. En sonda ise Fransızca bir söz daha ekleyip bu kez Arapça karşılığını yazmış, ancak Türkçesini vermemiştir. İzzet Hamid'in ayrıntılı bir şekilde izah ettiği bu söz Démétríades'te “**Sabreylemek şadlık anahtarıdır/Le patience est la clef de la joie**” şeklinde, Mehmed Emin'de ise “*Avec du temps et de la patience on vient à bout de tout/Sabır ile koruk helva olur dut yaprağı atlas*” şeklinde geçmektedir.

Günümüzde “*Havlayan köpek ısırılmaz.*” şekliyle kullanılan söz, İzzet Hamid ve Mehmed Emin'de bulunurken bu kez Démétríades'te yer almamıştır. Mehmed Emin sadece karşılığını verirken İzzet Hamid yine farklı kullanımlarını göstermiştir. “*Chien qui aboie ne morde pas/Her havlayan köpek ısırılmaz*” şekliyle Mehmed Emin'de görülen söz, İzzet Hamid'de şu şekilde geçmektedir: “**Gök çok gürleyince az yağmur yağar/Lorsqu'on entend beaucoup le tonnerre, il pleut peu**”. İzzet Hamid, sözün karşılığını bu şekilde verdikten sonra kullanım alanlarının önce Fransızcasını, arkasından da Türkçesini vermiştir: “*1. Le tonnerre ne tombe pas, toutes les fois qu'il tonne. 2. Tel menace qui n'a guère audace. 3. Tous les chiens qui aboient ne mordent pas.4. Tel menace qui ne frappe pas./1. Her gök gürledikçe yıldırım düşmez. 2. Kim ki tehdit eder onun cüreti yoktur. 3. Her havlayan köpek ısırılmaz. 4. Kim ki tehdit eder vurmaz.”*

Atasözlerinin seçiminde ve eserin tertip şeklinde kişisel tercihlerin ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu kişisel tercihlerden birisi de bazı atasözlerinin karşılığının Türkçe değil de Arapça ve Farsça olarak verilmesidir. Mehmed Emin “*Le bien se trouve dans juste milieu*” sözünün

² Ahmâklara verilecek cevap sükûttur.

³ Sabır başarının anahtarıdır.

karşılığı olarak Türkçe yerine Arapçayı tercih etmiş ve “*Hayru’l-umûri evsatuhâ*”⁴ demiştir. Mehmed Emin’de görülen bir diğer örnek de şudur: “*La crainte de Dieu est le principe de la sagesse/Re’sü’l-hikmeti mehâfetullah*”⁵. Mehmed Emin’de bazı sözlerin karşılığı olarak Türkçe yerine sadece Arapça karşılığı verilirken İzzet Hamid Arapçanın yanında Farsçayı da kullanmıştır. İzzet Hamid’deki Arapça ve Farsça örneklerden bazıları şunlardır:

- *La raison du plus fort est toujours la meilleure/El hükmü li-men galebe*⁶
- *La patience est la clé du paradis/Es-sabru miftâhü’l-ferec*⁷
- *Le son de la grande caisse qui est au loin, nous parvient agréable à l’oreille/Âvâz-ı dohol şenîden ez dûr hoş est*⁸
- *Les honnêtes gens n’ont qu’une parole/Kavl-i merdân cân dâred*⁹
- *Chacun est maître chez soi, dit le charbonnier/Mûr dar hâne-i hod hükm-i Süleymân dâred*¹⁰
- *Avec des si on mettrait Paris dans une bouteille/Eger râ bâ meger tezvîc kerdend//Ez işân beçe-i şod kâşki nâm*¹¹

Bir atasözünde daha farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Verilmek istenen mesaj tersi bir durum arz etmektedir. Günümüzde “Sona kalan dona kalır” şeklinde kullanımı olan söz, İzzet Hamid’de **Sona kalan dona kalır/Qui reste à la fin (arrive tard) gele**” şeklinde gösterilirken Mehmed Emin ve Démétríades’te “*Ce qui est différé n’est pas perdu/Sona kalan dona kalmaz*” şeklinde gösterilmiştir. Eserlerin sonunda yer alan hata-sevap cetvelleri incelenmiş olup herhangi bir düzeltmeye rastlanmamıştır. Dolayısıyla aynı sözün hem olumlu hem olumsuz olarak kullanıldığı görülmektedir.

4. Sonuç Gözlemleri

Yapılan incelemenin sonunda, derleyenlerin/çevirmenlerin atasözleri seçiminde ve sunuş tarzlarında birtakım kişisel tercihlerin geçerli olduğu gözlenmiştir. Bu kişisel tercihleriyle derleyenlerin/çevirmenlerin Türk kültür ve edebiyat dizgesinde “yabancı” sayılan, ancak saygınlığı kabul edilmiş bir kültüre ve dile yer verdikleri; bu şekilde “yerli” olandan, “tanıdık” olandan, “yabancı”ya, “öteki”ne gidiş ve kendine dönüş yaşandığı söylenebilir. Bu bağlamda, çevirinin bizi “başkası”na, “öteki”ne; “başkası”nı”, “öteki”ni de bize açması önemlidir. Venuti’nin de belirttiği üzere “çeviri diller ve kültürler arasındaki benzeşmelerin bulunmaya çalıştığı bir süreçtir: özellikle de birbirine benzeyen mesajların ve biçimsel tekniklerin”. Ancak bu sürecin tek bir nedeni olduğu iddia edilmiştir: o da çeviri sürecinde her zaman farklılıklarla karşılaşılmasıdır. Venuti’ye göre çeviri, “bu farklılıkları hiçbir zaman tümüyle yok edemez, yok etmeyi amaçlamamalıdır da”. Çeviri metin “başka bir kültürün ortaya çıktığı bir alandır” (Venuti, 1995: 306). Venuti’nin okurun kültürel “öteki”yle tanıştığı bu alana ilişkin saptamaları bu makalede ele alınan eserler için de geçerlidir: “Okura çeviri sürecindeki kazanım ve kayıpları, kültürler arasındaki aşılmaz köprüleri hatırlatarak bu farklılığı, bu ötekiliği en iyi şekilde süremezlik estetiğine dayanan bir çeviri stratejisi, bir direnç koruyabilir.” (Venuti, 1995: 306). İncelenen eserler bağlamında, bu tür bir direncin söz konusu farklılığı koruduğu söylenebilir.

⁴ İşin hayırlısı orta olanıdır.

⁵ Hikmetin başı Allah’tan korkmaktır.

⁶ Galibin dediği olur.

⁷ Sabır başarının anahtarıdır.

⁸ Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

⁹ Mertlerin sözü güvenilirdir.

¹⁰ Karınca kendi evinde Süleyman gibidir.

¹¹ ‘Eğer’ ile ‘meğer’ evlendi. ‘Keşke’ adında bir çocukları oldu.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

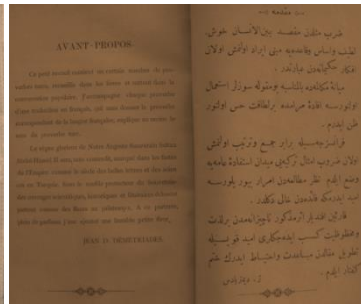
Ayrıca bu çeviri eyleminde “yabancı” sınındığı gibi, kendine dönüştü “tanındık” olan da yabancılaşır ve sorgulanır hâle gelmiştir: çift yönlü bir sına(n)ma. “Yabancı” öğeleri kucaklayan ve kendini “yabancı” metne açan erek dil/kültür/edebiyat içerdiği Arapça ve Farsça ek çeviri karşılıklarıyla görece daha az “yabancı” kültürler/dillere de “konukseverlik” göstererek “dillerin dili” olarak çevirinin “melezleştirici” etkisini ortaya koymuştur. Venuti’nin görüşü çerçevesinde, çeviride “etik” olan, “yabancı”nın “yabancı” olarak kalmasıdır; bu atasözleri çevirilerine yer veren kitaplarda her iki dile (hatta bazen üç, dört dile) yer verilerek “etik” davranıldığı iddia edilebilir.

Ekler

Ek 1a:

Ek 1b:

Ek 2a:

Ek 2a:

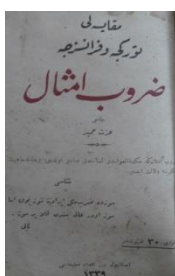
Ek 2c:

Ek 2d:

Ek 3a:

Ek 3b:

Turkish Studies

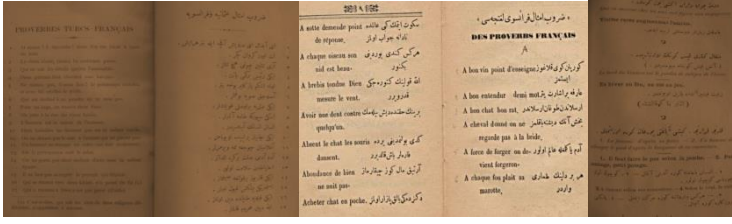
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

Ek 4a:

Ek 4b:

Ek 4c:

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1971). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara
- BERMAN, Antoine (1985). “La traduction et la lettre, ou L'Auberge du lointain.” *Les Tours de Babel* (ed. A. Berman), Trans-Europe-Repress, Mauvezin, ss. 33-150
- BERMAN, Antoine (2000). “Translation and the Trials of the Foreign” (çev. Lawrence Venuti), *Translation Studies Reader*, ss. 284-297. (Bu makalenin özgün metni: “La Traduction comme Epreuve de l’Etranger”dir (1985, 67–81)
- DÉMÉTRIADES, Jean (1305/1888). *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye ve Franseviye*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara
- İzzet Hamid (1339/1921). *Mukâyeseli Türkçe ve Fransızca Durûb-ı Emsâl*, İkdam Matbaası, İstanbul
- Mehmed Emin (1308/1891). *Durûb-ı Emsâl-i Fransevî Lügatçesi*, Kasbar Matbaası, Dersâadet
- RICOEUR, Paul (2008). *Çeviri Üzerine* (çev. Sündüz Öztürk Kasar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Şinasi ve Ebüzziya (1302). *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye
- Türk Dil Kurumu (2013). *Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51e292ec8a5eb4.94808124 (13.01.2013)
- UNAT, Faik Reşit (1940). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Maârif Matbaası, İstanbul
- VENUTI, Lawrence (1995). *The Translator’s Invisibility*, Routledge, Londra ve New York
- VENUTI, Lawrence (1998). *The Scandals of Translation*, Routledge, Londra ve New York
- VENUTI, Lawrence (2000). “Translation, Community, Utopia”, *Translation Studies Reader*, ss. 468-488
- YILMAZ, Ahmet (1999). “Müstakim-zâde ve Durûb-ı Emsâlinin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, No: 6, ss. 225-271

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

